

A gimnáziumi évek (1940–1948)

2007. június 11-én 59 éves érettségi találkozót tartott iskolánkban az 1948-ban végzett osztály. A találkozóra mintegy tizenöten jöttek el. Jelen volt többek között Jakó Géza nemzetközi hírű orvosprofesszor, aki az utóbbi években sok értékes kísérleti fizikai eszközt adományozott a fizika szertárnak. A találkozó előtti hónapokban az egyik öregdiák – Kapsza Miklós – huszonegy oldalon leírta emlékeit arról a nyolc évről, amit a Trefort utcában töltött: az egykori tanárokról, osztálytársakról, az iskolai élet szokásairól, érdekességeiről. Írásában továbbá minden osztálytárs életének alakulásáról is megemlékezik egy-két bekezdésben. Ebből a tartalmas munkából a találkozón mindenki, és az iskola is kapott egy-egy példányt. Ritka és értékes iskolatörténeti dokumentummal ajándékozott meg bennünket Kapsza Miklós. Erről az időszakról ilyen részletes – és igen olvasmányos – visszaemlékezésről nemigen tudunk. Ebből olvashatunk itt részleteket.

Az első napok és az ismerkedés

1940 tavaszán, az elemi iskolai négy év végéhez közeledve el kellett dönteni, melyik gimnáziumban folytatom a tanulást. Nagynéném, Mici néni Géza fia, aki akkor már a jogi egyetemre járt, a középiskolát a Trefort-ban végezte, az u.n. Gyakorló-Minta gimnáziumban, és jók voltak a tapasztalatai. Ez a világi iskolák között abban az időben az egyik legjobbnak számított – akkoriban még nem tudhattuk, hogy több, későbbi magyar származású Nobel díjas tudósunk is ide járt. A tanárjelöltek a végzésük előtt itt szereztek pedagógiai-tanítási gyakorlatot, az osztályban, a hátsó padokban ültek egyes órákon, olykor hárman-négyen is, és egy időre átvették a katedrát – ilyenkor az állandó tanár ült hátra a helyükre, és az óra után megbeszélte velük, mit csináltak jól, vagy rosszul. Majdem minden szerdán rövidebbek voltak az óráink, és a hatodik órán a bemutató teremben egy-egy „koca” – ahogyan hagyományosan neveztük őket – vizsgatanítást tartott valamelyik osztállyal. A tanáraink kiemelkedő szakemberek voltak, hiszen lényegében az egyetemi oktatáshoz közvetlenül kapcsolódott a tevékenységük, és gyakran került ki közülük egy-egy egyetemi professzor is. Ez, valamint a viszonylag kis osztálylétszám, a jól felszerelt szaktantermek, a felvételi beszélgetések, és az első év utáni végleges szűrés biztosította diákság összetétele, a korszerű pedagógiai elvek hatottak együttesen a meghatározó, kiváló színvonal kialakulására.

Szerencsés voltam, hogy Mici néni javaslatát megfogadva a Trefort utcai gimnázium felé vettük az irányt.

Zibolen inkább alacsony, halk szavú ember volt, nem olyanfajta katonás, pattogó, mint a megszokottabb iskolaigazgató típus. Kedvesen, de inkább érdeklődően, mint nyájasan vagy apáskodóan beszélgetett el velünk. Elemi iskolában tiszta kitűnő bizonyítványom volt, ami nyilván előnyömre vált, bár utólag úgy láthattam, hogy az osztály-

tályt vegyes összetételűre válogatták össze. Volt több közepes képességű fiú is – itt nem volt koedukáció akkoriban – voltak gazdag, kifejezetten jómódú, de szegényebb fiúk is. Vallási szempontból is kevert volt a társaság. Az osztályban is volt egy grófi fiú, gróf Hoyos Imre, a felettünk lévő osztályba járt egy herceg is, Hohenlohe Waldenburg Siegfried, de iparos emberek, kereskedők fiai is jártak hozzánk.

Amikor a családi viszonyokat, tanulmányi előéletemet feltérképezte Zibolen, megkérdezte, hol lakom, és hogyan fogok eljutni reggelente az iskolába. Én két alternatívát felvetve részleteztem a villamosok, autóbuszok útvonalát, számát, majd a gyalogos útvonalat is utcanevekkel. Az igazgató helyeslőleg tudomásul vette a részletes, szabatos választ és ezzel a felvételem egyértelművé vált.

Szeptemberben megkezdődött a tanítás. Az iskola bejárati kapuján – hozzám képest magasan volt a kilincs. Belépve jobbfelől a portás ült, Császár bácsi, aki nemcsak a belépőket, későket ellenőrizte, de az Ő tiszte volt a folyosó sarkán lévő kis harang megszólaltatása, az iskolai csengő kezelése is.

Az osztályban másmilyenek voltak a padok, mint az elemiben. Három padsor volt, kettesével ültünk egy-egy padban. Az öntöttvas vázszerkezet össze volt szerelve, így a 6-7 pad egy szerkezetet alkotott. A sötétzöld, ferdén megdöntött asztallap egy része felhajtható volt. Alatta polc az iskolatáskának. Elöl sülllesztett üveg tintatartó, felhajtható fém fedlappal. A lila színű tintát Krebs bácsi töltötte fel időnként. Rendszerint kissé kormos volt az arca, télen Ő volt a fűtő. Henger alakú nagy vaskályhák voltak a jobboldali elülső sarokban, reggelenként és esetenként az órák szünetében Krebs ellenőrizte, töltötte, kezelte a kályhákat.

Az első padban ültem, első időben az ajtó mellett. Reggel sokszor bejött Zibolen, az igazgató. Felállva üdvözöltük. Gyakran odaintett magához. Eleinte azt hittem, valami fontosat közöl, de rendszerint rámutatott egy eldobott papírdarabra, szemétre, és kérte, távolítsam el, dobjam a hátul lévő fonott nagy fedeles papírkosárba. Buzgó szolgálatkészségem kissé csalódásra váltott, de természetesen engedelmeskedtem a felszólításnak. Hamarosan azonban igyekeztem a helyem változtatására. Rövidlátásra hivatkozva a világosabb, ablak felőli sor első padjába kerültem, így e kis póttakarítási feladat most már másra hárult.

Az osztályokban széles, feltolható táblák voltak. A tanári asztal a felemelt deszka dobogó belső oldalán volt, rajta osztálykönyv, tintatartó. A falon térképek, rajzok. Egy-vagy két nagy szekrény. A ruhafogasok a hátsó falra kerültek. A padló téglavörös linóleum jellegű, kissé kopott bevonatú volt.

Huszonnyolcan kezdtünk együtt, a névsort ma is fel tudnám sorolni. Az osztályfőnökünk Kováts Gyula lett – Ő tanította a latint – később a görögöt és nyolcadikban az orosz nyelvet is. Latin egy héten legalább ötször volt – talán szombaton nem – és szinte ez volt a legfontosabb tantárgyunk, főleg az alsó négy osztályban.

Tanáraink

Kováts, akit Gyula francia változata révén egymás között „Zsül”-ként neveztünk egy bonyolult, de rendkívül értékes ember volt. Fejtetőjén kopasz, sötéthajú, kis bajuszú, középmagas férfi volt, akiről később megtudtuk, hogy jezsuita papi pályára készült, de felszentelés, fogadalomtétel előtt kilépett a papi szemináriumból és megnősült. Több, legalább négy gyermeke volt. Amikor minket tanított, úgy negyven és ötven év között járt. Nyelvtelenség volt. Nemcsak latinul, ógörögül tudott, de mindhárom nagy latin nyelven – olaszul, spanyolul és franciául is. Amikor valakinek a háború utáni években el kellett vállalnia az orosz nyelv tanítását is, gyorsan megtanulta azt is, legalábbis néhány leckével előttünk járva. Mint papnak készülő seminarista foglalkozott a héber és a szanszkrit nyelvvel is. Más nyelvekben is tájékozott volt, de ma már nem emlékszem, hogyan is állt a német és angol ismeretek terén, de mintha ezekben is otthonos lett volna.

Nyolc éven át úgy tartotta az óráit, mintha családtagjai lettünk volna, és beszámolt személyes élményeiről, fiatalabb kori utazásairól is. Nyitott volt a világ felé, de mindig igyekezett függetlenségét, kívülállóságát megőrizni. Néző volt a nagy élet-arányában, de kerülte, hogy lemenjen a gladiátorok, bohócok és vadállatok közé. Sokat tanultunk tőle, és az érettségi idejére úgy érzem, mindnyájan becsültük, tiszteltük őt. Fontos tanáregyéniség volt, aki nemcsak tudásunkat, de jellemünket is igyekezett formálni.

A latin volt tulajdonképpen a fő tantárgy. Az első latin könyvünket – ha jól emlékszem – Jirka Alajos állította össze. Az első olvasmányunk így kezdődött: „Agricola terram arat. Agricola vineam gougue curat. Agricolae semper laborant.” „A földműves a földet műveli. A földműves szőlőt is gondoz. A földművesek mindig dolgoznak.” Ezzel összhangban volt egy vastagon szedett közmondás is a kis 7-8 soros olvasmány végén: „Ora et labora”! (Imádkozzál és dolgozzál!) Közmondás minden olvasmány végén volt, a második: „Dum spiro spero!” (Míg élek, remélek”!)

Minden napra volt memoriter, az olvasmányokat, egyre hosszabb szövegeket fel kellett másnap emlékezetből mondani. Év végén pedig ismétlésként újra, az összes szöveget. Minden nap – szombat kivételével – volt latinóra.

Később a latin órák túlnyomó része etimológiai, fordítási, értelmezési variációk elemzésével telt, olykor egy-két mondat vizsgálata, az asszociációk útvesztőiben való bolyongás az „eltűnt idő nyomában” valóban szárnyakat adott a múlt időnek. De ez mennyivel értékesebb időtöltés volt, mintha végigcsörtettünk volna Cicero, Horatius vagy Tacitus szövegein. Észrevétlenül kerültünk közelebb az ókori kultúra világához.

A többi tanáraink között elsős, másodikos korunkban kiemelkedett az átlagosan jók közül is Bodnár, alias Boci, a földrajz és természetrajz tanára. A kocák is számosan ültek be óráira, színesen, saját élményeit megosztva velünk adott elő és kérte számon, tanította a földrajzot is. Rajzolva ismertük meg a világ földrajzát. Bevált módszere volt, hogy a táblán két vagy három várost, folyót, vagy hegyet adott meg, és a kihívott felelőknek a kért további földrajzi pontot arányos távolságra és helyre kellett berajzolni.

Ha megadta mondjuk Párizst, Kairót és a Kamcsatka – a könnyebb megjegyezhetőség kedvéért „kanmacska” – félszigetet, ezzel egész Európát és Ázsiát el tudtuk képzelni, és ha valaki mondjuk Tokiót vagy Delhit rossz helyre rajzolta, a fél osztály felszisszent és a jelentkező korigált Boci helyeslésétől vagy rosszallásától kísérve. Arányhelyesen fel tudtuk rajzolni a világtérképet, egyikünk mondjuk Észak-Amerikát, másikunk Afrikát, valaki pedig Ázsiát körvonalazva, párhuzamosan és egyidőben. Ezzel aztán az iskola hírnevét is öregbíteni lehetett bemutató tanításokon, ugyanis olykor maga a szaktanár is tartott ilyen órát, nemcsak a vizsgázó tanárjelöltek.

Bodnár kirándulni is elvitte az osztályt. A budapesti sétákon, az állatkertben vagy a Parlamentnél természetesen részt vettem, de a vidéki önkéntes autóbusz kirándulásokon nem mindig, mivel ezek kissé drágák voltak. Úti beszámolókat kellett készíteni, de nemcsak a valóságos, hanem képzeletbeli utakról is. Emlékszem, egyszer egy versejten, mint kis hajón kellett végigutazni testünk belsejében, és ha ez az úti kalandozás színesre sikerült, Bodnár elismerő szavakkal kísérve részleteket olvasott fel belőle.

Az első világháborúban orosz fogságban is volt, és Szibériáról rendkívül érdekesen számolt be több alkalommal, több izgalmas kalandot osztva meg velünk.

Mindig jólöltözött, jólfésült, választékos beszédű volt. Sokat követelt tőlünk és eredményesen tanított, mégis, soha sem került emberileg olyan közel hozzánk, mint Zsül.

Pitroff Pali bácsi tanította a magyart, harmadiktól a németet. Nyugdíj előtt álló idős úr volt, mély, zengő hangú, rendes tanár, aki már nem volt igazán egészséges. Időnként nehéz köhögés gyötörte, miközben kezét hasára szorította, valószínű sérve is volt. Nem volt vele semmi bajunk, csak akkor éreztem a színvonalbeli különbséget, amikor a felsőbb osztályokban a magyart Dallos, a németet Semjén vette át. Ők valóban kiváló tanárok voltak.

Dallos bevezetett minket a világirodalomba, és észrevétlenül rávett, hogy a legfontosabbnak ítélt műveket Dantétól Thomas Mann-ig, Balzactól Andre Gide-ig, Balassitól Kosztolányiig szenvedélyesen olvassam, több száz kötetet, amivel sikerült az irodalmi műveltségem megalapozni. Sajnos Dallos is beteg volt, bár még vele érettségiztünk le, de néhány évre rá fiatalon, tüdőbajába belehalt.

Horvai volt a matematika tanár. Ő is egy öregúr volt, de az alapvető ismereteket jól tanította meg. Az Őt a felsőbe váltó fiatal Tarján Jenő kiemelkedő volt nemcsak a matematika, de a fizika tanítás terén is. Később egyetemi professzor, majd akadémikus is lett, valamelyik évben elnyerte az Akadémia évi nagydíját is. Emberileg is méltó volt tanári, tudományos nagy ívű pályafutásához.

Pozitív személyiség volt Bély Miklós is, a tornatanárunk. A háttérben és a későbbiekben a sakk terén voltak jelentős sikerei, de erről nem beszélt. Az órára soha nem vetkőzött le, mindig elegáns, legtöbbször világosszürke zakóban, nyakkendőben tartotta meg végeredményben nagyon színvonalas testnevelési óráit. Mindig megtartotta nyugodt, magabiztos fölényét, humorát. Nagyon szerette a kosárlabdát. Délutánonként gyakran jártunk be kosarazni. A felettünk lévő osztály ebben különlegesen tehetséges

volt. Már másodikban megnyertek csapatjátékukkal valamilyen fővárosi diák bajnokságot és az iskolán belül is tudtak a hetedikes, nyolcadikos osztálycsapat ellen győzni. Mi igyekeztünk, én magam nem kerültem be az osztályválogatottba, legfeljebb tartalékként, de a felettünk járó osztály csapata egy egészen más klasszist képviselt. A helsinki olimpia érmes kosárlabda csapatában és értelemszerűen a magyar válogatottba többen is bekerültek később ebből az osztályból, de voltak többen kisebb növésűek közöttük, akik legalább olyan jól tudtak játszani, mint a magas társaik, és így nem juthattak szóhoz a profi csapatokban. Ezek a fiúk minden nap bementek délután a tornaterembe, és ha Bély nem volt ott, illegálisan is bejutottak valahogy és szenvedélyesen játszottak. Ebben azért valahol a taktikai tanácsadó, edző tanár személye mégiscsak jelen volt.

Bokor, Tasnády, Szilvássy és még néhány kiváló kosárlabdás voltak a húzó emberek, de csoportosan rendszeresen bejártak játszani délutánonként – előfordult, hogy én is, és még néhányan az alattuk járó osztályból velük tartottunk, bár mi csak kiegészítő játékosként. Egyszer az öltöző és a terem ugyan nyitva volt, de a tanári szoba zárva, és ott voltak a labdák. Az egész helyiségcsoport tornateremtől a második emeleten volt. Itt az ablak alatt viszonylag széles kőpárkány volt. Talán éppen Bokor Gyuri kimászott az ablakon, végigarasztotta a párkányon kezével a falat tapogatva – az utca felett vagy tizenöt méterrel, mint egy kalandfilmen – majd a tanári ablakán bemászva, egyik kezében a labdával tért vissza. A szemben lévő ház ablakából lélegzet visszafojtva nézték a jelenetet, és persze másnap már tudta a tanári kar is, de súlyosabb következmények elmaradtak.

Olykor, éppen a labdajátékok miatt voltak közös óráink is. Bély humora és demokratizmusa nyilvánult meg például abban, amikor – ne felejtjük el, hogy a 40-es évek elején még igencsak feudális társadalom volt a miénk – a gyengén tornázó herceget „Hohenlohe igyekezzen, emelje már meg magát” – ilyenféle felszólításokkal biztatta, ugyancsak minden megkülönböztető tisztelet nélküli hanghordozással.

A felsőbb években, hetedikben, nyolcadikban egy igazi, sportos, velünk együtt tornázó férfi vette át az osztályt, Cseke tanár úr, aki az atlétikai képzést részesítette előnyben, szintén eredményesen. Szertornát, „guruló-stílusú ugrást” tanított. A magasugrásban jeleskedtem – az ostrom után viszonylag karcsúvá váltam.

A gimnáziumi évek alatt, 40 és 45 között zajlott a világháború, és Budapest, ostroma, ez két nagy fejezetre osztotta fel a középiskolás éveket. Tanáraink is részben váltották egymást.

Új tanáraink, tantárgyaink közül még nem idéztem fel Haraszthy Árpád, a kémia tanárának alakját. Kiváló előadó, kiváló pedagógus volt. A Trefortban volt külön egy jól felszerelt kémia terem. Mindenkinek volt saját szekrénye, átvettünk az év elején kémcsöveket, lombikot, Bunsen égőt a hozzá tartozó állvánnyal, alátét lappal. Egyénileg is végeztünk kísérleteket, de természetesen a tanár mutatott be nagyobb kémiai feladatokat, módszereket, reakciókat. Izgalmas volt a tárgy, Haraszthy szellemes, jó humorú csípős megjegyzésekkel tarkított színészi produkciónak is beillő előadásában. Hatására vagy másfél évig kémikus akartam lenni, és otthon is komoly vegyszerraktáram volt,

főleg veszélyes, izgalmas anyagok, mint fém nátrium és kálium, vörös, sőt sárga foszfor, ami nemcsak tűzveszélyes, de súlyos mérég is, különböző savak és lúgok. Hiányzott a Bunsen égő, mert otthon gázunk nem volt, be kellett érnem spiritusz lánggal. De volt mindenféle fontos eszköz, retorta és lombikok, lepárló szerkezet és üvegcsövek, amit a lángon formálni is lehetett. Szerettem kísérletezni, de megundorodtam a halogén elemek, főleg a klór szagától – ami szintén súlyosan mérgező –, és lassan felhagytam a kémiával.

A tanárok közül még nem említettem az ének és rajztanárokat, pedig, különösen az utóbbiak nagyon fontos szerepet kaptak sorsom alakulásában.

Éneket, karéneket elsős-másodikos korunkban Wagner tanított, akit nagy zeneszerző névrokonára utalva egymás közt csak Ricsinek, illetve Ricsajként emlegettünk. Lelkes zenész volt, de képtelen volt rendet tartani, úgyhogy a karénekek botrányosak voltak, főleg a felettünk járó osztályok nevetlenkedése miatt. Pedig az idősebb Wagner nemcsak éneket tanított és brácsázott, de ő volt a Juventus nevű latin nyelvű diák újság szerkesztője is és nagyműveltségű ember volt.

Faludy vette át az ének tanítást és az énekkar vezetését. Az iskolán kívüli saját énekkar országosan ismert, híres volt. Negyven körüli, magas, megtermett energikus ember volt – jómagam nem nagyon szerettem. Őt Kalmár váltotta fel 45 után. Ő is országosan ismert énekkarvezető volt. Sok szép népdalt, kórusművet tanított be, és a Rádió Bródy Sándor utcai székházában is szerepeltünk vele, egyenes adásban, ami érdekes élmény volt számomra.

A cserkészlet

Együtt voltunk cserkészek, kongreganisták. Részt vettünk kirándulásokon, táborozásokon. Nyaranta is tartott a barátság, közös biciklizések, strandolások, egymás meglátogatása Diósdon és Csömörön és közben még „fontos” levélváltások építették barátságunkat.

A cserkészlet fontos közös élményt jelentett. A mienk volt – ha jól emlékszem – a 254-es Minta csapat, amelyben az osztály nagyobb felét képviselő katolikus fiúk lehettek először „farkaskölykök”, kék nyakkendővel, majd igazi, zöld nyakkendő s cserkészek. Vasárnaponként volt kirándulás elsősorban a budai hegyekbe, de olykor nagyobb, többnapos túrák is voltak Dobogókőre, a Börzsönybe, sőt még a Bükkbe is. Fontos volt a felszerelés, az egyenruha, a túrabakancs, zöld posztó rövidnadrág, khaki ing, cserkészkalap, oldaltáska vagy hátizsák, kulacs, csajka, hosszú cserkészbot és lehetőleg agancsos tör. Síp, rangjelzések az ingen és a felsőkaron a cserkészpróbák jelvényeinek sora. Megtanultuk az elsősegély legfontosabb elemeit, tudtunk morzézni, főzni, ismertünk népdalokat, de volt még számtalan próba és ezek logói rangot jelentettek egymás közt is.

1945 után Balaton-Máriafürdőn táboroztunk, egy nagy vízparti villában és kertjében. Akkor már, 16 évesen fontosabb feladatokat kaptam. Én voltam a tábor főszakácsa és orvosa. Vezettem a konyha megépítését: ez a földbe mélyített kb. 70-80 cm mély árok volt, amihez a szintén földbe mélyített tűzhely csatlakozott. A tűzhely vas lapjait hoztuk magunkkal, és alatta kialakítottuk a tűzteret. A füst elvezetésére felállítottunk egy kéményt. Voltak lábosaink, fazekaink úgy 40 személy számára, 20-30 literes mérettel. Hamar megtanultam, hogy ha nem elég tiszta a fazék, különösen a tej könnyen oda tud kozmálni, ami természetesen közfelháborodást okoz. Viszont a jól sikerült gulyásleves vagy paprikás krumpli aztán visszaállíthatja a szakács tekintélyét. Természetesen nem egyedül főztem, felváltva hárman-négyen segédkeztek.

Az élelem beszerzése sem volt '45 nyarán egyszerű feladat. Kaptunk segítséget az amerikaiaktól. Mogyoróvaját (földi mogyoróból), ötkilós konzervdobozokban, ömlesztett, talán dán töombsajtot és még egy-két élelmiszert, mint cserkészcsapat. A mogyoróvaj különösen felvillanyozta érdeklődésünket, de amikor kanálszámra ettük ezt a tömény olajos, mézhez vagy dzsemhez hasonló ételt, kissé meg is csömörlöttünk tőle. A sajt egyértelműen jó volt.

Hoztunk magunkkal gyufát, élesztőt, ezekért cserébe kaptunk gyümölcsöt, zöldséget, amit biciklivel hordtunk haza a táborba.

A csapatnak voltak sátrai. A parancsnokok kis egy-két személyes gúlasátrakban, az őrsők – nyolc-tíz fiú – őrsi sátrakban laktak. A szalmazsákokat az első este tömtük meg, közösen beszerzett szalmával.

Fontos volt az éjszakai őrszolgálat. Egyedül az erdőben az éjszaka hangjai felerősödtek. A baglyok kuvikolása, egy-egy vad mozgása titokzatossá, félelmissé erősödött. Emlékszem egyszer a szarvasbogarak mászkálását valamilyen komolyabb vad mozgásának véltem. Valóságos veszély egyszer sem volt, de szerették próbára tenni az őröket, közelükbe lopakodó Cserkész társaik. Az őrsők egymást is megréfták, éjszaka a sátorba lopakodó másik őrs kihordta a cipőket, összecserélte a ruhákat, esetleg még az arcokra is került cipőpaszta.

Szerettem cserkész lenni. A legszebb táborozásunk a Felsőtárkány feletti hegyoldalon, a Bükk déli oldalán volt '46 vagy '47 nyarán. Hárman kerékpárral előrementünk előkészíteni a táborhelyet. Életem leghosszabb egy nap alatti bicikli útját akkor tettem meg, minden edzés nélkül Pesttől Egerig. Meglepődve tapasztaltam, hogy én bírtam a túrát legjobban, volt, amikor messze a két társam előtt kerekkeztem, elhagyva Gyöngyöst. Autóval egészen más ez az út az élmények szempontjából is. Ahogyan a távolból megláttuk a Mátrát, ahogyan az nőtt és fordult a térben, és ahogyan magába fogadott, és ahogy változott a táj hangulata, ahogyan a meredek útszakaszokon, a hegyoldalon megjelentek a befogott bivalyokkal, a fával megrakott szekerek, sosem fogom elfelejteni. Akkor még nem tudhattam, hogy ezek a falvak, bivalyok azóta az eltűnt idő kódéba fognak veszni, örökre megváltozott azóta a táj.

Iskolai történetek

A felettünk járó osztály különösen renitensen viselkedett. Kora tavasszal egy alkalommal az osztályuk mellett sétáltunk a folyosón, amikor tompa robbanást hallottunk. Péter tanár úr – egy fiatal latintanár – feldúltan rohant a hang irányába, amit határozottan humorosnak éreztem. Nem történt ugyanis más, csak egy kézigránátot robbantottak fel a nagy papírkosárban, az üres osztályukban.

Ezt a hatodikos osztályt Zibolen – majd Újhelyi, aki átvette az igazgatói szerepkört – háromszor csapták ki kollektíve az iskolából, majd a szülőkkel egyenként beszélve külön-külön diákonként vettek újra vissza.

Ebben az időben az iskola ajánlására beiratkoztunk a tánciskolába is. A belvárosban, a Gerlóczy utcában egy lakóház emeletén volt Endrődy féle tánciskola. Ide járt a gimnazisták egész generációja.

Megtanultunk bemutatkozni, felkérni, lekérni, udvariasan viselkedni. Zongora szolgáltatta a zenét. Megismertük a francianégyes, keringő, polka, csárdás, angolkeringő, tangó lépéseit, egészen a szvingig bezárólag – ez volt a kor legújabb, legmodernebb tánca.

Kováts Gyula a jobbaktól elvárta, hogy harmadik nyelvként az ógörögöt válasszák, amit így utólag nehéz megítélni, szerencsésen tette-e. Jó lett volna természetesen olaszul vagy franciául megtanulni – e két nyelv volt még választható – de ez is csak az alapfok felé vezető lépés maradt volna. A görög nyelv viszont ablakot nyitott az egyik legősibb európai kultúrára. Homeros, Platon és a görög történetírók és költők szövegei, eredetiben, Zsül fejtegetéseivel kísértén, ha részletes valóságukban nem is, de szellemiségükben segítettek az európai műveltség felé vezető úton.

Segítette ezt az önképzőkör is. A magyar és a világirodalommal foglalkozó felsős önképzőkörünket Dallos irányította. Az Ó ösztönzésére egy alkalommal én is tartottam előadást, Thomas Mannról. Ebben az időben Ó volt egyike a legolvasottabb író példakép, akit nemcsak József Attila üdvözölt verssel, amikor Budapesten járt, de népszerűsége és tisztelete az irodalmi és értelmiségi elit köreiben a zenitjén járt.

Az egészségtan óra – hetedikben, nyolcadikban – a lazább tantárgyak közé tartozott, inkább amolyan egészségügyi felvilágosítás volt az orvos-tanárok részéről. Egy elegáns, nagydarab, kölni felhőben úszó fiatal orvos után egy idős, kicsi, nagyon sovány férfi vette át a tárgy oktatását. Talán épp a kontraszt miatt valaki elnevezte „csontkollektívó”-nak. Ez még rendben is lett volna, de tanári szobáján a neve alá is beírták ezt az „utónevet”.

Nem várt volt a hatás. Ha jól emlékszem Semjénnel egy németóra közben kivágódott az ajtó, berobbant az öregúr, és „Ki volt az!?! – Ki volt az!?! – kiabálta magából kikelve. Semjén, akit soha nem lehetett kikölkenteni a nyugalmaiból, érdeklődve, alig észrevehetően mosolyogva kérdezte tőle, hogy mi is a baj, miért kiabál. A legtöbben mi sem értettük, hogy mi is történt. Legnagyobb csodálkozásunkra kis feszült szünetet követően Majorossy Béla felállt, és vörösen, kicsit hebegve bevallotta, ő volt a

tettes, ő egészítette ki az ajtón a névkártyát. – Ekkor váratlan dolog történt: az idős orvos teljesen lehiggadt. „Majorossy? Hiszen a patikus édesapját jól ismerem!” Néhány dorgáló mondat után üdvözlétét küldte a rokon szakmabeli kollégájának. Számomra ez volt Béla legemlékezetesebb szereplése az osztályban. Néhány évtizeddel később a gyógyszertárak minisztériumi főfelügyelője (?) lett, és ha valakinek az osztályból külföldi gyógyszerekkel kapcsolatos protekcióra volt szüksége, Bélára lehetett számítani. Valamikor, talán hatvanegynéhány éves korában a mindenkori hetes szomorúan jelenthette, mint végleges hiányzót.

A háború befejezése után egy érdekes egyéniség vette át a rajztanítást. Magas, sötét hullámos hajú középkorú férfi volt, fél szemére vak, azon gumival rögzített sötét posztó. Széles malaclopó köpenyével olyan volt, mint Zorró, egy titokzatos lovag. Nagy kalapjában bizonyára a festőművész szerepét így formálta meg, talán csak ösztönös hajlamai alapján. Pszichológusok nem egyszer vélik úgy, hogy valamilyen testi hiba, ez esetben a részleges vakság ösztönző erőt adhat éppen egy ilyen területen a kompenzációhoz. Titokzatosságát tovább növelte, hogy – bizonyára a háború utáni zilált lakáshelyzet miatt – bent lakott a rajzterem szertárában, csinos, el-el suhanó lányával, Noémival.

Marcell ambiciózus tanár volt. Hangsúlyossá tette a tantárgyát. Valamennyiünknek, az utolsó évek egyikén, talán a hetedikben, hetenként be kellett adni egy otthon

elkészített rajzot, megadott témák szerint. Egy-egy csendéletet, majd klasszikus festményekről készített másolat-vázlatokat, végül önarcképet is. Egy félévnyi idő alatt úgy 10-15 kis művet. Akkoriban a Pesti Hírlap vasárnapi képes melléklete címlapján rendszerint egy-egy híres festmény képe volt található, Rafaeltól, Rembrandtól, Munkácsytól, Szinyei Mersétől vagy másoktól. Így a házi feladat elvileg jól teljesíthető volt.

A fiúk közül kevesen tudtak jól rajzolni, így aztán elhűltek a feladatok hallatán. Felismerve az üzleti lehetőséget, először talán Majorossy kérésére elvállaltam, hogy helyette is elkészítem a beadandó rajzot, majd amikor ezt egyre többen igényelték, végül is az osztály több mint a felével megállapodtam, hogy öt-öt forintért vállalom helyettük a rajzolást. Mivel volt olyan hét, hogy a feladat egyszerűbb volt, felajánlottam az átalány bérletváltás lehetőségét. Ha valaki az összes

rajz készítésével előre megbízott, azt három forintos átalány árban vállaltam el. Így aztán volt, hogy 10-15 rajzot kellett otthon legyártanom, ceruza, tollrajzokat, sőt, esetenként aquarelleket is. Ez nagymértékben segítette a rajzkészségem kiteljesedését, és hozzájárult majdani egyetemi felvételem sikeréhez is.

A sajátos szituáció fénypontja a tanév végén a rajzteremben felállított tablókön egy kiállítás volt. Marcell tanár úr joggal volt büszke működésének eredményére, mivel a több, mint száz rajz szemléletesen bizonyította, hogy a rajzot lényegében mindenkinek jó eredménnyel lehet megtanítani, hiszen a képek átlagszínvonala tetszetős volt. Az osztály halkán, egymás közt azon derült – én kicsit bosszankodtam – hogy saját nevem alatt talán csak két rajzom szerepelt, ugyanakkor a kiállított „művek” nyolcvan százalékát én készítettem. Ma már tudom, a rajztanár jó érzékkel válogatott. A saját rajzaim kétszeres gondossággal készültek, míg a gyors legyártással előállítottak flottabbak, bátrabbak voltak, hiszen a gyorsaság a vázlatok frissességének az egyik alapvető kulcsa. Ha jól emlékszem a nevem alatt csak Rembrandt: „Aranysisakos férfi”-jének akvarell másolat vázlata és a tükörből megrajzolt önarcképem került be a válogatott anyagba. A többi „önarckép” fotók alapján készült, de az igazi tükörkép félprofil arca, de szembenéző szeme jellegzetesen érdekesebb, mint egy fotó másolat.

Osztálytársak

Az osztályban Schnell Bandin kívül még sok kiváló osztálytársam volt. Tudása, tehetsége alapján az első helyre Oldal Bandit kell sorolnom, és ezzel azt hiszem, az egész osztály egyet is értene. Amikor elsős voltam, mint a Práter utcai elemi kiemelten legjobb tanulója egy ideig a Trefortban is ezt a helyet véltem jogosnak a magam számára, de később be kellett látnom, az osztályban a legjobb Oldal volt. Mint Karinthy osztályában Steinman, külön klasszist képviselt, aki, ha felelt, nyolc év alatt alig fordult két-háromszor elő, hogy valamit ne tudott volna kitűnően, legyen az matematika, latin, kémia vagy történelem, fizika vagy a görög fordítás. Később állami díjasként első mérnök lett az Egyesült Izzóban és korai, ötven év körüli halálát is valamilyen lassan ölü üzemi kísérletsorozatban elszenvedett mérgezés okozhatta, legalább is ezt mesélte egy ott dolgozó kollégája. De az üzemben is köztiszteletnek örvendő alap embernek számított.

Bár egy ideig talán én voltam a második – legalább is én úgy éreztem, de lassan előrelépett a saját belső rangsoromban Papp Feri, aki nemcsak lelkiismeretes és szorgalmas, de kiváló nyelvtehetség is volt. Ez különösen akkor vált nyilvánvalóvá, amikor kötelező lett az orosz nyelv tanulása és Zsül maga is ismerkedve a nyelvvel, a maga zseniális tehetségével magára vállalta ennek tanítását is. Feri az orosz nyelv megismerésében maga is igazi nyelvtehetség és a fiatalsága révén hamar lekörözte Zsült. Amikor talán harmadszor javította ki az osztályfőnökünk valamilyen hibáját, azt már nem hagyta

szó nélkül, és hosszabb erkölcsi fejtegetésbe kezdett a tanár és tanítvány viszonyáról és az udvariasság szabályairól. Kováts Gyula érzékeny és bizonyára egy kicsit hiú ember volt, de inkább kimondta, ha valamit nehezményezett, de sohasem torolta meg.

Mellettem egy időben Márton Jancsi ült. Lelkes cserkész volt, jó barátságban voltunk. A jobbák közé tartozott tanulmányi téren. Jelenleg Stockholmban él, ha hazajön mindig meglátogat, és megismétli a meghívását. Jó lenne egyszer kimenni hozzá, de ebben már csak ritkán tudok hinni. Jancsi segítőkészségét a háború végén tapasztaltam meg igazán. A Kossuth téren laktak és a Rózsadombon volt egy nagy, régi nyaralójuk. Egyszer, amikor megtudta, hogy félig romos lakásban küszködünk a téllel, egy vödör szemet cipelt el hozzánk, azzal állított be. Svédországból is volt, hogy elment Dél-Amerikába, ingyen építeni valamelyik elmaradt térségben. Jancsi talán engem kedvelt leginkább az osztálytársai közül, legalábbis úgy érzem.

Mögöttem egy hullámos, göndör vöröshajú szeplős fiú ült, László Imre. Nagyon művelt, tehetséges volt különösen a humán tárgyak terén. Ő volt a padsorban a bal első kerék. Kedvelt közös játékunk volt, hogy az összeszerelt hat vagy hét kettős padból álló egységet egy autóbussznak neveztük ki. Volt természetesen négy kerék, kormány, kalauz és utasok. A padsort térdünkkel kissé megemelve 20-30 cm-eket szakaszosan előre vagy hátra mozdítottuk el, olykor az ide-oda sétáló tanárok háta mögött is. Egyszer egy egészségtant oktató fiatalembert, akit nemigen kedveltünk, és aki állandóan jobbra-balra sétált a padsorok előtt, 10 cm-ként előrerukkolvá végül is sikerült meghökkentennünk, amikor már az első pad és a katedra között nem maradt elég helye a fordulóhoz.

Jakó Géza életútja alakult a leginkább váratlanul. Közepes inkább gyenge tanuló volt, de orvos családból származott, nemzedékek óta ősei ismert neves orvosok voltak. Anyai nagyapja és nagybátyja fül-orr-gégész professzorok voltak. Ő is ezt a szakmát választotta. A Péterfy Sándor utcai kórházban dolgozott 1956-ban. Amikor látta, hogy a pesti mentőszolgálat összeomlott – mivel az AVO-sok a mentőautókban szállítottak löszert a Stúdióba – kórházában egy kiegészítő mentőszolgálatot szervezett. Ott mintegy 40 furgon szállította a sebesülteket a harcok első és második fázisában. Így lett a Péterfy Kórház a forradalom kórháza, amit ma ott egy márványtábla hirdet, egy másik pedig Géza működését említi. A forradalom leverése után november végén sikerült Bécsbe menekülnie. Onnan Bostonba a Harvard egyetemre került. A bostoni egyetemen lett 43 éves korában igazgató professzor. A fülgyógyászatban több új műtéti eljárást dolgozott ki, de világhírűvé a lágyszövet mikrosebészet és lézarsebészet megalakítása tette.

Az amerikai politikai életbe is bekerült. Az amerikai magyar republikánus Szövetség elnökének választották, Teller Edét, a másik volt trefortos diákot pedig tiszteletbeli elnökké. A republikánus pártban is volt tisztsége és benne van a neve a Ki-kicsoda az amerikai politikában című kötetben. Több nemzetközi orvostársaság elnöke, tiszteletbeli tagja, beleértve a magyar fül-orr-gége és sebészeti társaságokat. A magyar orvosegyetemek nemzetközi elismerését is segítette. Reagen és idősebb Busch elnökök

ráktanácsadónak nevezték ki. 2002-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjául választotta, Papp Feri után osztályunk második akadémikusa. A Magyar Nemzeti Múzeum 2006-ban a „Tudós magyarok, akik a XX. századot csinálták” termében munkásságáról állandó kiállítást készített.

Az utóbbi években gyakrabban találkoztunk. Kellemes modorú öregfiú vált belőle. Sokat tesz ma is különböző hazai intézmények, társaságok támogatásával. Diák korában, mivel nem volt cserkész, és egyéni külön utakon járt, egyéni tudományos érdeklődési köre miatt meglehetősen elkülönült, talán zárkózott is volt, nem kerültem vele diákkoromban közelebbi barátságba. Kucsera-Körössi Tibor nemcsak nyolc éven át, de az építészkar négy év alatt, majd az oktatói testület tagjaként további ötven éven át volt kollégám. Annyira halk szavú, visszavonult egyéniség, hogy ez alatt a több mint hatvan év alatt hosszabb beszélgetésre sohasem került sor. Jó tanuló volt amúgy észrevétlen módon. Első gimnázium végén az osztályfőnökünk szokása szerint egyenként adta át a bizonyítványokat éves munkánk szóbeli értékelésével kísérvé. A rituáléhoz tartozott, hogy magát a bizonyítványt miután becsukott állapotban átadta nekünk, azt nem volt szabad ott helyben megnéznünk, el kellett tennünk a táskánkba. Ez az önfegyelemre való nevelés része volt.

Kucsera Tiborék átadva a bizonyítványt látszólagos csodálkozással nézegette – mivel az tiszta jeles volt – és latin mondással vezette be értékelését: „Galinae albae filius!” vagyis a fehér lúd fia, amolyan szerencsés sors kegyelt gyermeke. Zsül mondatai megmaradtak emlékezetemben, talán mert jellemzőek voltak. – Lám, itt valaki úgy került a legjobbak közé, hogy azt senki nem is vette észre. – Igen, Tibor csendben, szívósan, lelkiismeretesen dolgozva sohasem hívta fel magára a figyelmet, és ez így alakult további életében is.

Mögötte volt Majorossy Béla helye, talán nyolc évig változatlanul. Az ültetés rendje alig változott, bár egy-egy fiú távozta, újak jötte és az eltérő magassági eltolódások miatt évente Zsül két három változtatást azért tett. Béla apja, egy nagy zuglóti patika tulajdonosa igen jómódú volt – később Béla maga is patikus lett és egy időben a minisztériumban az e területtel foglalkozó részleget vezette. Közepes-jó tanuló volt, buzgó, igyekvő, rendes, becsületes, kissé talán naiv fiú. Időnként ugratták. Ennek ellensúlyozására Ő is igyekezett résztvenni a közös „heccek”-ben.

Az érettségi

Az érettségi egy diák életében nagy esemény. A szóbelire illet elégánsan felöltözni, de nyolcadik végén, abban az időben apám nyugdíjban volt, nevetségesen kis nyugdíjjal. Anyám „csak” a gyermekeit nevelte, nem volt jövedelme. A házrészünket államosították. Bátyám börtönben ült Sopronkőhidán, valami kisebb részben a politikai helyzetből is adódó számárság miatt. Már 16 éves korom óta iskolai korrepetálásból,

házitanítókodásból éltem, Kiss Csaba adott át olyan alsó-gimnáziumi tanítványt, akit maga már nem tudott elvállalni. Egy belvárosi fiút tanítottam, napi két órában, latinra, matekra és minden főtantárgyra, együtt készítve el, kérdezve ki a napi leckét. Apjának szép textil üzlete volt a Petőfi Sándor utcában. Korábban minden házitanítóját kiszekálta, de engem megkedvelt, jó eredménnyel működtünk együtt. Egy szép belvárosi modern lakásban laktak. Egyetlen gyerek volt, kiskamasz korú. Rendes szorgalmas apja nagyon szerette nagyon szép, de hűtlenkedő feleségét és az otthoni családi válság lélektanilag meglehetősen összezavarta a fiút. Így aztán rajta keresztül ismertem a családi hátteret, részletesen.

Eljött az érettségi ideje. Az írásbeli utolsó feladata volt az ógörög fordítás. Platontól Szókratész búcsúját választotta Kováts feladatként, és e választás szép szimbolikus gesztus volt részéről. A szóbelire illetet ünnepi ruhába öltözni, csakhogy nekem nem volt ilyen. Nagynéném, Mici néni, aki őszintén szeretett és segített is, ha tudott, fiának, Gézának egy elegáns sötétszürke angol szövet ruháját, fehér ingét, nyakkendőjét adta kölcsön. Az unokabátyám akkoriban még valahol az Ural környékén volt hadifogságban. A ruha jól illetet rám, és valóban egyszeriben jólöltözött lettem, felnőtt koromban először.

Gyalog mentem az iskolába, és útközben restelltem eleganciámat. Úgy éreztem, mindenki engem néz, annyira szokatlan volt számomra egy szép ruha.

Az iskolában, ahol már a többiek is jólöltözöttek voltak, félszegségem megszűnt és életemben először tapasztaltam magamon is, hogy a ruha növeli az önbizalmat. Magyar szóbelimen mindenki elcsodálkozott magabiztos, sikeres szereplésemem.

Ballagás, bankett, búcsú a barátoktól.

Döntöttem. Az építészet fegyelmezett mérnöki munka, de művészet is. A politikához nem igazán kötődik. Érdekel a pálya, jelentkeztem a felvételire. 1948-at írtunk. A „fordulat évének” nyarát. Beléptem a Műegyetem kapuján. Akkor még nem tudhattam, hogy ehhez az épülethez fog kötődni szinte az egész jövőendő életem.

Szerencsés döntés volt számomra az építész pálya. Egész életemben az volt a munkám, amit hivatásomnak is vallhattam. Mint alkotó építész is jónéhány épületet mondhatok magaménak, de mégis a több mint ötven éves egyetemi oktatói tevékenységem a legfontosabb. Az építészeti tervezést tanítottam, és tanítványaimon keresztül, ha szerény mértékben is, de hatással lehettem a magyar építészek és építészeti formálódására, gondolkodásmódjának alakítására. Ebben – rajtam keresztül – a Trefort utcai gimnázium szellemisége is rejtett forrásként hatott.

***

Kapsza Miklós Ybl Miklós-díjas és Reiter Ferenc-díjas építészmérnök, nyugalmazott egyetemi docens 2007 szeptemberében meghalt. Gyászjelentésében ez állt: „... 77 év kiegyensúlyozott, boldog élet után elhunyt.”